

**INSTITUCIONALNE PROMENE
KAO DETERMINANTA
PRIVREDNOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE**

Redaktori

Vlastimir Leković

Petar Veselinović

**UNIVERZITET U KRAGUJEVCU
EKONOMSKI FAKULTET**

2018

**INSTITUCIONALNE PROMENE
KAO DETERMINANTA
PRIVREDNOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE**

**Redaktori
Vlastimir Leković
Petar Veselinović**

UNIVERZITET U KRAGUJEVCU - EKONOMSKI FAKULTET

Izdavač

Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Za Izdavača

Dekan Fakulteta, Petar Veselinović

Recenzenti

Ljubinka Joksimović
Slobodan Cvetanović
Boban Stojanović
Slavica Manić

Redaktori

Vlastimir Leković
Petar Veselinović

**Štampanje Zbornika radova finansijski je podržalo
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Republike Srbije, Rešenje broj: 451-03-00388/2018-14**

Tehnička priprema

Biljana Petković

Štampa

Univerzal - Čačak

Tiraž - 150

ISBN 978-86-6091-079-2

© Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu 2018

Sva prava su zaštićena. Nijedan deo ove knjige ne sme biti reprodukovan niti smešten u sistem za pretraživanje ili transmitovanje u bilo kom obliku, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne pismene dozvole Izdavača.

SADRŽAJ

PREGOVOR.....	VII
---------------	-----

UVODNI REFERATI

O društvenoj odgovornosti glavnog toka ekonomske nauke i implikacijama za Republiku Srbiju Vlastimir Leković	3
Privredni rast i institucionalna tranzicija Edvard Jakopin	25
Ekonomska stabilnost i održivi razvoj privrede Republike Srbije: Izazovi u narednom periodu Petar Veselinović	27
Završni račun tri programske vlade u Republici Srbiji Miroljub Labus.....	47

REFERATI

Vlasnička prava i ekonomski rast: Stilizovane činjenice u tranzicionom kontekstu Vladan Ivanović.....	81
Ekonomski rast zemalja Zapadnog Balkna: Nizak kvalitet i neizgrađenost institucija kao nedostajući faktor Slobodan Cvetanović, Danijela Despotović i Igor Mladenović	83
Kvalitet zaposlenosti: Od pristojne do prekarne zaposlenosti, Srbija i EU Ljubinka Joksimović	99
Preduzetnički odgovori na vertikalnu institucionalnu neusklađenost Slavica Manić i Jelena Grković	115
Determinante privrednog razvoja Republike Srbije u funkciji prevazilaženja „zamke“ srednje razvijenosti Vladimir Mihajlović i Gordana Marjanović	131

Konkurencija, tržišna koncentracija i indikatori profitabilnosti u bankarskom sektoru i sektoru dobrovoljnih penzijskih fondova u Republici Srbiji Boban Stojanović i Zorana Kostić	147
Mesto i uloga javnih preduzeća u strukturi savremenih tržišnih privreda: Pouke za Republiku Srbiju Dragan Petrović, Zoran Stefanović i Branislav Mitrović	165
Politički budžetski ciklusi u tranzicionim ekonomijama Ljubivoje Radonjić	181
Efekti antikonkurentskih poslovnih praksi kompanija na razvojne perspektive privrede Miloje Obradović, Siniša Milošević i Ivana Dragić	197
Penzijski fondovi kao institucionalni investitori na finansijskim tržištima Milena Jakšić, Violeta Todorović i Nenad Tomić	209
Reforme poreskih sistema u EU: Instrukcije za Republiku Srbiju Srđan Đinđić	227
Strukturne promene u spoljnoj trgovini u funkciji rasta i razvoja privrede Republike Srbije Miloš Todorović, Ivan Marković i Aleksandar Đorđević	255
Spoljnoekonomska neravnoteža u Republici Srbiji i okruženju: Stanje i trendovi Tijana Tubić Ćurčić, Nenad Janković i Nenad Stanišić	265
Održivi rast izvoza kao pretpostavka makroekonomske stabilnosti srpske privrede Ivan Božović i Jelena Božović	283
Etička uverenja zaposlenih u bankarskom sektoru Srbije Jelena Božović i Andriana Milošević	293
Resursni potencijal i perspektive razvoja organske poljoprivrede u Republici Srbiji Lela Ristić, Nikola Bošković i Mirjana Knežević	305
Politika inovacija MSPP kao faktor održivog razvoja u tranzicionom okruženju Vladimir Mitrović i Ivana Mitrović	325
Trgovinska politika Republike Srbije u savremenim tržišnim uslovima Sreten Ćuzović, Svetlana Sokolov Mladenović i Đorđe Ćuzović	343

Ekonomski i društveni značaj otvaranja aerodroma Morava Lađevci Marija Petrović Ranđelović i Dalibor Miletić	361
Komparativna analiza regulative interne revizije u Republici Srbiji i Evropskoj uniji Biljana Jovković	379
Institucionalna ograničenja konkurentnosti privrede Republike Srbije u procesu priključivanja Evropskoj uniji Marija Radulović	397
Produktivnost kao ključna determinanta konkurentnosti nacionalnih ekonomija Aleksandra Pešterac	415
Izvozne performanse i konkurentnost privrede Republike Srbije Jelena Živković	433

IZVOZNE PERFORMANSE I KONKURENTNOST PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

Jelena Živković*

U uslovima rastuće globalizacije, pitanje konkurentnosti privrede postaje presudno za njen razvoj i uključivanje u svetske trgovinske tokove. Povećanje konkurentnosti Srbije blisko je povezano sa mogućnošću povećanja izvoza, što ima različite posledice po privredu, od rasta proizvodnje, preko povećanog deviznog priliva, pa do smanjivanja spoljnotrgovinskog deficita. Poboljšanje konkurentne pozicije srpske privrede neophodno je posmatrati u kontekstu procesa evropskih integracija s obzirom na težnju Srbije ka priključivanju Evropskoj uniji. Vrednost indeksa globalne konkurentnosti od 4,14 rangirala je Srbiju na 78. mesto liste koja je obuhvatila 137 zemalja 2017. godine. Međutim, rezultat iako uspešniji u odnosu na prethodnu godinu, i dalje je lošiji od zemalja u okruženju. Iz tog razloga, izvoz može biti faktor koji će pozitivno uticati na položaj Srbije u evropskoj privredi imajući u vidu da zemlje Evropske unije predstavljaju najznačajnije spoljnotrgovinske partnere Srbije. Cilj rada je sagledavanje mogućnosti unapređenja izvoza kao determinante konkurentnosti privrede Republike Srbije.

Ključne reči: konkurentnost, izvoz, Republika Srbija, evropske integracije

Uvod

Procesi globalizacije i liberalizacije doprineli su većoj povezanosti zemalja i povećanom obimu spoljnotrgovinskih tokova. Samim tim, izraženija je potreba unapređenja konkurentnosti zemalja kako bi one mogle ostvariti kvalitetniju ekonomsku saradnju sa ostatkom sveta. Kada se govori o konkurentnosti, neizostavno je baviti se i izvozom s obzirom na to da su pomenute dve kategorije međusobno uslovljene. Od povećanja izvoza zavisi prosperitet privrede s obzirom na to da podstiče porast proizvodnje, obezbeđuje veći devizni priliv i pruža mogućnost za smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.

Privreda Republike Srbije je u prošlosti pretrpela brojne udare i šokove koji su se nepovoljno odrazili na njen položaj u svetskoj privredi. Naime, sprska privreda prošla je kroz ekonomske i trgovinske sankcije, što je rezultiralo njenim

* Student doktorskih studija Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu,
e-mail: jelena.zivkovicfb@gmail.com

privremenim isključenjem iz međunarodnih tokova, a zatim i otežalo njeno ponovno uključivanje u svetsku trgovinu. Nakon nepovoljnih ekonomskih događanja, bilo je neophodno podići kvalitet proizvodnje uvođenjem savremenije tehnologije i boriti se sa visokim deficitom u platnom bilansu. Svi pomenuti problemi uticali su i na konkurentsku poziciju privrede Republike Srbije.

Kako je uključivanje u evropske integracione procese jedan od važnijih ciljeva Republike Srbije, od suštinske važnosti je poboljšati konkurentnost, a jedan od načina je stvoriti ambijent koji će pružiti prostora za povećanje srpskog izvoza. To je put kojim se Srbija može približiti zemljama Evropske unije, koje i imaju najveći udeo u srpskom izvozu. O unapređenju konkurentnosti privrede Republike Srbije govori podatak da se ona nalazi na 78. mestu liste od 137 zemalja po Indeksu globalne konkurentnosti 2017. godine što je skok od 12 pozicija u odnosu na prethodnu godinu i predstavlja najbolji rezultat meren ovim indeksom u poslednjih deset godina. Međutim, i dalje je prisutan zaostatak u odnosu na zemlje u regionu, a naročito u odnosu na zemlje članice Evropske unije. Upravo ovo zaostajanje sugerise da postoji prostor za unapređenje konkurentnosti privrede, a cilj rada je razmotriti da li je to moguće postići povećanjem izvoznih performansi.

U radu će se govoriti o značaju izvoza za unapređenje konkurentnosti. Prvi deo rada će se odnositi na teorijski osvrt na međusobnu uslovljenost izvoza i konkurentnosti. U drugom delu biće reči o osnovnim indikatorima u spoljnoj trgovini Republike Srbije. Zatim, treći deo biće posvećen strukturi izvoza, a pažnja će naročito biti posvećena izvozu u zemlje članice Evropske unije, kako bi se u četvrtom delu razmotrila mogućnost unapređenja izvoza, a samim tim i konkurentnosti privrede Republike Srbije.

Značaj izvoza za unapređenje konkurentnosti privrede

U međunarodnim i spoljnotrgovinskim odnosima između zemalja, kao najvažniji koncept izdvaja se koncept konkurentnosti privrede. Konkurentnost privrede obezbeđuje njeno integrisanje u međunarodne tokove čime se realizuje dugoročna strategija održivog ekonomskog rasta i razvoja (Leković, 2010, str.239). Postoje različita tumačenja konkurentnosti i različita stanovišta sa kojih se ona može izučavati. Tako, Svetski ekonomski forum, koji se i bavi izračunavanjem Indeksa globalne konkurentnosti, definiše konkurentnost kao skup institucija, politika i faktora koji određuju nivo produktivnosti (WEF, 2017, str.11). Porter smatra da je jedini logičan koncept konkurentnosti na nacionalnom nivou upravo produktivnost. Ovo objašnjava činjenicom da je osnovni cilj svake zemlje da obezbedi visok i stalno rastući životni standard

stanovništva. Sposobnost zemlje da poboljša životni standard zavisi od produktivnosti (Porter, 1990, str.76). Haque je prihvatio definiciju konkurentnosti koja je predložena od strane američke komisije za konkurentnost, po kojoj se ona definiše kao sposobnost zemlje da proizvodi dobra i usluge koja mogu da prođu test na međunarodnom tržištu, a da istovremeno povećavaju realne prihode građana (Haque, 1995, str. 4). Međutim, Krugman ističe da bi to značilo da se konkurentnost za ekonomije koje imaju manji obim međunarodne trgovine, pretvara u produktivnost i nema nikakve veze sa nadmetanjem na internacionalnom nivou (Krugman, 1994, str.32).

Konkurentnost privrede odnosi se na sposobnost dostizanja viših faktorskih dohodaka u uslovima veće izloženosti njenih preduzeća neposrednom uticaju međunarodnog nadmetanja. Iako obuhvata više aspekata, nacionalna konkurentnost zavisi od spoljnotrgovinskih tokova zemlje. Razvoju konkurentnosti doprinosi takav rast izvoza robe i usluga, kojim je moguće pokriti uvoz, odnosno ostvariti ravnotežu ili, čak, suficit u trgovinskom bilansu. Rast izvoza moguće je postići stvaranjem otvorene konkurentne privrede u kojoj značajnu ulogu imaju institucije koje doprinose porastu količine resursa i napretku tehnologije što za krajnju posledicu ima povećanje obima, ali i kvaliteta proizvoda i usluga (Bošnjak, 2005, str.133).

Republika Srbija je značajan nivo spoljnotrgovinske razmene sa zemljama članicama Evropske unije postigla zahvaljujući potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i primenjivanju Prelaznog trgovinskog sporazuma. Kako je cilj Republike Srbije uključivanje u evropske integracije, nameće se potreba povećanog prisustva njenih proizvoda na evropskom tržištu. Pri tome, savremeni privredni tokovi u uslovima globalizacije i trgovinske liberalizacije, naročito u okviru regionalnih integracija, postaju sve dinamičniji i zato je neophodno takvim uslovima prilagoditi i ekonomsku politiku zemlje (Vesić, 2010, str.37).

Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma iz 2017. godine Srbija se našla na 78. poziciji na listi od 137 zemalja, sa vrednošću indeksa od 4,14 (vrednost indeksa se kreće od 1 do 7). Radi se o skoku za 12 mesta i povećanju indeksa od 0,17 u odnosu na prethodnu godinu, kada se Srbija nalazila na 90. mestu. Ukoliko se posmatra rang Srbije u odnosu na zemlje iz okruženja, zapaža se da je bolji jedino od ranga Bosne i Hercegovine. Najveće povećanje indeksa od 11,89% je ostvareno u okviru stuba konkurentnosti „makroekonomsko okruženje“, a naročito je važno to što su svi indikatori iz ovog stuba povećani u odnosu na prethodnu godinu. Stub „veličina tržišta“ sa indeksom 3,7 predstavlja napredak u odnosu na 2016. godinu, a najveće povećanje je zabeleženo kod indikatora bruto domaćeg proizvoda i učešća izvoza u bruto domaćem proizvodu. (WEF, 2017, str. 257).

Kretanje osnovnih spoljnotrgovinskih indikatora Republike Srbije

U cilju analize mogućnosti jačanja konkurentne pozicije privrede Republike Srbije putem unapređenja izvoznih performansi, neophodno je proučiti kretanje osnovnih spoljnotrgovinskih indikatora. Pri tom nije dovoljno posmatrati obim, vrednost i dinamiku izvoza tokom određenog perioda, već je potrebno uporediti navedene veličine sa kretanjem uvoza i bruto domaćeg proizvoda.

Tabela 1 Izvoz i uvoz Republike Srbije 2007-2016.

Godina	Izvoz (mil RSD)	Indeks	Uvoz (mil RSD)	Indeks	Saldo	Indeks
2007.	514.897		1.115.746		-600.849	
2008.	603.550	117,2	1.340.088	120,1	-736.538	122,6
2009.	559.851	92,8	1.064.271	79,4	-504.420	68,5
2010.	762.974	136,3	1.280.676	120,3	-517.702	102,6
2011.	860.084	112,7	1.452.140	113,4	-592.056	114,4
2012.	990.673	115,2	1.665.015	114,7	-674.342	113,9
2013.	1.244.618	125,6	1.749.847	105,1	-505.229	74,9
2014.	1.307.853	105,1	1.815.996	103,8	-508.143	100,6
2015.	1.453.698	111,2	1.978.652	108,9	-524.954	103,3
2016.	1.653.757	113,8	2.140.159	108,2	-486.402	92,7

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za godine od 2007 do 2016)

Podaci iz Tabele 1. prikazuju dinamiku uvoza i izvoza tokom desetogodišnjeg perioda gde se može uočiti da i izvoz i uvoz kontinuirano rastu iz godine u godinu, osim 2009. godine kada je primetan opadajući trend u spoljnotrgovinskim tokovima. Glavni uzrok pada izvoza tokom 2009. godine je usporena privredna aktivnost koja je posledica svetske ekonomske krize. Kriza je nepovoljno uticala na makroekonomska kretanja kako u razvijenim zemljama, tako i u zemljama u tranziciji, uzrokujući smanjenje globalne agregatne tražnje. Upravo 2009. godine najjače se osetio udar krize što se reflektuje kroz pad bruto domaćeg proizvoda zbog smanjenja domaće tražnje. Iako je pad domaće tražnje bio manji od pada izvozne tražnje, zbog svoje dominantnosti u ukupnoj tražnji doprineo je smanjenju privredne aktivnosti (Prašćević, 2013, str.18).

Naime, 2009. godine je zabeležen negativni rast industrijske proizvodnje, a ona je osnov izvoznog potencijala sprske privrede. Smanjen je izvoz dominantnih izvoznih proizvoda: osnovnih metala, prehrambenih proizvoda, kao i proizvoda od gume i plastike. Smanjenju izvoza Republike Srbije doprineo je, osim smanjenja obima izvoza, pad cena primarnih proizvoda na svetskom tržištu (Ilić i Pašić, 2009, str.198).

Nakon 2009. sledi oporavak i jačanje privredne aktivnosti na globalnom nivou. S obzirom na to da je povećana tražnja u zemljama koje su najveći spoljnotrgovinski partneri Srbije, porastao je i izvoz. Porastu izvoza je doprineo i Prelazni trgovinski sporazum čija je potpuna primena započeta 1. februara 2010. godine i koji je podrazumevao postepeno uvođenje zone slobodne trgovine. Iste godine porastao je i uvoz za 20,3% u odnosu na prethodnu godinu. Od 2009. godine, za razliku od ranijeg perioda, dolazi do porasta izvoza po stopama koje su više od rasta uvoza što se povoljno odražava na pokrivenost uvoza izvozom i samim tim i spoljnotrgovinski deficit.

Od 2013. godine prisutni su pozitivni trendovi u platnom bilansu Srbije. Naime, ovo je bio početak perioda koji je obeležen većim stopama rasta izvoza od stopa rasta uvoza. Rast izvoza je prvobitno bio vezan za manji broj privrednih grana, ali se od 2015. godine proširio na veći broj industrijskih grana kao i na uslužne delatnosti. Upravo raznolikost izvoza predstavlja preduslov za njegovu održivost.

U narednoj tabeli prikazana su kretanja osnovnih spoljnotrgovinskih indikatora Republike Srbije koji pokazuju zavisnost srpske privrede od uvoza i izvoza, odnosno pokazuju otvorenost privrede Republike Srbije.

Tabela 2 Osnovni spoljnotrgovinski indikatori Republike Srbije 2007-2016

God.	BDP u tekućim cenama (mil RSD)	Izvoz prema tekućem kursu (mil RSD)	Uvoz prema tekućem kursu (mil RSD)	Izvoz/BDP u %	Uvoz/BDP u %	(Izvoz + Uvoz)/BDP u %	Izvoz/Uvoz
2007.	2.355.065,6	514.897	1.115.746	21,9	47,4	69,2	46,1
2008.	27.44.913,2	603.550	1.340.088	22,0	48,8	70,8	45,0
2009.	2.880.059,0	559.851	1.064.271	19,4	36,5	56,4	52,6
2010.	3.067.210,2	762.974	1.280.676	24,9	41,7	66,6	59,6
2011.	3.407.563,2	860.084	1.452.140	25,2	42,6	67,8	59,2
2012.	3.584.235,8	990.673	1.665.015	27,6	46,4	74,1	59,5
2013.	3.876.403,4	1.244.618	1.749.847	32,1	45,1	77,2	71,1
2014.	3.908.469,6	1.307.853	1.815.996	33,5	46,5	79,9	72,0
2015.	4.043.467,8	1.453.698	1.978.652	35,9	48,9	84,9	73,5
2016.	4.261.927,4	1.653.757	2.140.159	38,8	50,2	89,0	77,3

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za godine od 2007 do 2016.)

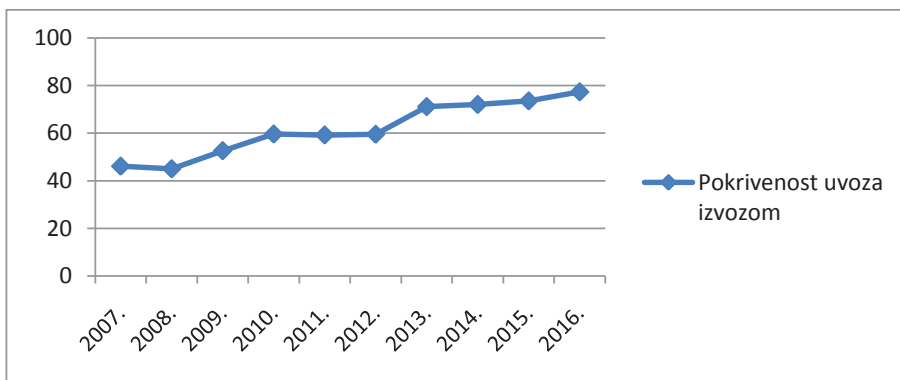
Na osnovu podataka iz Tabele 2. zapaža se da je učešće izvoza u bruto domaćem proizvodu poraslo od 21,9% u 2007. godini do 38,8% u 2016. godini. Međutim, u istom periodu je došlo i do povećanja udela uvoza u bruto domaćem proizvodu od 47,4% u 2007. godini do 50,2% u 2016. godini, što ukazuje na stalno prisutni deficit u trgovinskom bilansu čija visina oscilira iz

godine u godinu. Prisutno je veće smanjenje spoljnotrgovinskog deficita u 2013. i 2016. godini, ali tokom desetogodišnjeg perioda vrednost uvoza je uvek prevazilazila vrednost izvoza. Tokom 2013. godine povećano je učešće izvoza u bruto domaćem proizvodu naspram smanjenja udela uvoza u bruto domaćem proizvodu. Ovakav rezultat je posledica znatnog povećanja izvoza, pre svega u automobilskoj industriji.

Spoljnotrgovinski koeficijent, odnosno koeficijent otvorenosti privrede pokazuje koliko je zemlja uključena u međunarodne trgovinske tokove. Zemlje u razvoju su otvorenije od razvijenih zemalja, ali to ne znači da su one značajnije za tokove svetske privrede, već da su kretanja na svetskoj sceni značajnija za zemlje u razvoju nego za razvijene zemlje (Veselinović, 2017, str.137).

Koeficijent otvorenosti srpske privrede je nakon pada 2009. godine, kada je iznosio 56,4%, nastavio da raste do 2016. godine kada iznosi oko 89%. Visok koeficijent otvorenosti ekonomije uz niži stepen njenog razvoja dovodi do visokog deficita spoljnotrgovinskog bilansa jer se domaća proizvodnja suočava sa jakom konkurencijom na svetskom tržištu, pa se često uvoze i oni proizvodi koji mogu biti proizvedeni u zemlji.

Na Slici 1 prikazana je pokrivenost uvoza izvozom u periodu od 2007. do 2016. godine. Grafik pokazuje da postoji tendencija rasta pokrivenosti uvoza izvozom u navedenom periodu, uz minimalna smanjenja tokom 2007. i 2016. godine. Prisutan je pozitivan trend ovog koeficijenta i u 2016. godine on iznosi 77,3%, što je najveći procenat u posmatranom periodu.

Slika 1 Pokrivenost uvoza izvozom 2007-2016.

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za godine od 2007 do 2016.)

Posmatrajući strukturu izvoza u 2016. godini, zapaža se da najveći udeo izvoza po Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji, imaju drumska vozila (10,2%). Izvoz električnih mašina i aparata, povrća i voća, žitarica i

pogonskih mašina, zajedno sa izvozom drumskih vozila čini 22,1% ukupnog izvoza. Iste godine, najveći izvoznici bili su Fiat, Hestil i Tigar. Pozitivan saldo spoljnotrgovinske razmene ostvaren je u nekoliko sledećih sektora: hrana i žive životinje, razni gotovi proizvodi kao što su odeća, nameštaj i obuća, zatim pića i duvan i životinjska i biljna ulja (Ministarstvo finansija, 2016, str. 6).

Izvoz Srbije u Evropsku uniju

Radi detaljnijeg razmatranja osnovnih karakteristika izvoza Republike Srbije u zemlje članice Evropske unije, navedene su apsolutne vrednosti izvoza, uvoza i njihov saldo, kao i trend trgovinskog deficita u periodu 2007-2016.

Tabela 3 Izvoz i uvoz Srbije u EU 2007-2016 (mil RSD)

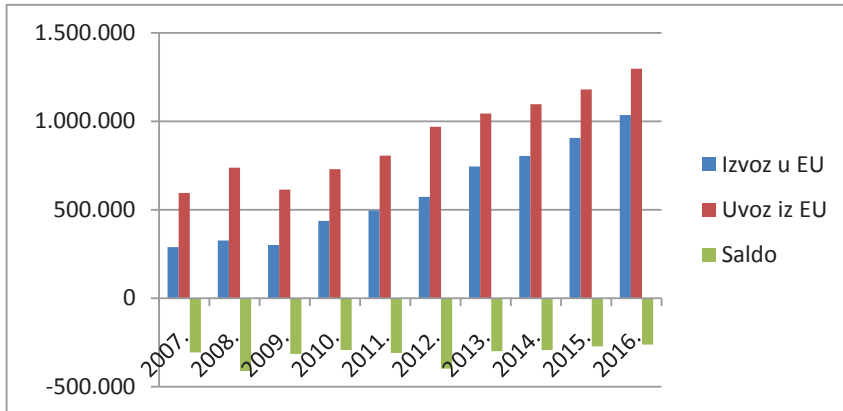
Godina	Izvoz u EU	Indeks	Uvoz iz EU	Indeks	Saldo	Indeks
2007.	288.420		594.902		-306.482	
2008.	327.202	113,4	737.599	124,0	-410.397	133,9
2009.	300.118	91,7	613.692	83,2	-313.574	76,4
2010.	436.948	145,6	728.580	118,7	-291.632	93,0
2011.	496.232	113,6	805.488	110,6	-309.256	106,0
2012.	572.690	115,4	969.572	120,4	-396.882	128,3
2013.	745.254	130,1	1.043.537	107,6	-298.283	75,1
2014.	803.697	107,8	1.096.444	105,1	-292.747	98,1
2015.	906.558	112,8	1.178.934	107,5	-272.376	93,0
2016.	1.034.438	114,1	1.296.596	110,0	-262.158	96,2

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za godine od 2007 do 2016.)

Podaci iz Tabele 3 pokazuju da izvoz Srbije u EU ima rastući trend. Naime, izvoz u evropske zemlje povećava se iz godine u godinu, osim 2009. godine kada je zabeležen pad od 8,3%. Vrednost izvoza u EU je trostruko veća u 2016. godini nego što je bila u 2007. godini. Najveći rast izvoza zabeležen je 2013. godine, iste godine kada je stupio na snagu Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kojim se stvara zona slobodne trgovine između Srbije i EU, odnosno kojim se obezbeđuje slobodan pristup proizvoda iz Srbije na evropskom tržištu.

Iako je došlo do porasta izvoza u EU, prisutan je negativan saldo u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije i EU s obzirom na to da se u istom periodu povećao i uvoz iz EU. Dobru osnovu za buduće smanjenje spoljnotrgovinskog deficita u razmeni sa zemljama EU predstavlja činjenica da izvoz raste brže od uvoza, pa se tako povećava i pokrivenost uvoza izvozom od 48,5% u 2007. godini na 79,8% u 2016. godini. Vrednost izvoza, uvoza i spoljnotrgovinskog

deficita u robnoj razmeni Srbije i zemalja članica Evropske unije, prikazane su na Slici 2.

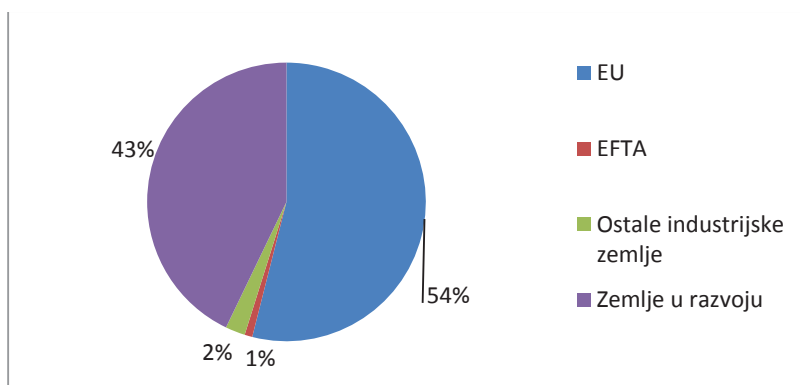
Slika 2 Spoljnotrgovinska razmena Srbije i EU 2007-2016

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za godine od 2007 do 2016.)

Učešće izvoza u EU u ukupnom izvozu Republike Srbije kreće se od 56% u 2007. godini do 62,6% u 2016. godini, tako da je primetna tendencija rasta. Upravo činjenica da se više od polovine domaćih proizvoda izvozi u zemlje članice EU, govori o tome koliko je EU značajan spoljnotrgovinski partner Srbije.

Slika 3 pokazuje izvoz Srbije po razvijenosti zemalja (po metodologiji MMF-a) u 2016. godini. Najveće učešće u ukupnom izvozu ima izvoz u zemlje članice Evropske unije (po metodologiji MMF-a izostavljene su Bugarska i Rumunija koje su zemlje u razvoju). Zatim, učešće od oko 43% čini izvoz u zemlje u razvoju, dok se najmanji procenat izvoza Srbije odnosi na zemlje članice EFTA i ostale industrijske zemlje. Tokom 2016. godine najveći deo sprskog izvoza bio je usmeren ka Italiji i to u vrednosti od 240.544 miliona dinara, odnosno 14,5%. Slede Nemačka sa oko 13%, Bosna i Hercegovina sa 8,3%, Rumunija sa oko 5,7%.

Tradicionalno, Srbija beleži suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni poljoprivrednim proizvodima sa EU. Suficit je svoju maksimalnu vrednost dostigao 2016. godine. Zemlje EU predstavljaju najznačajnije odredište poljoprivrednih proizvoda iz Srbije što potvrđuje podatak da je od ukupnog izvoza poljoprivrednih proizvoda oko 48% usmereno ka EU. Agrarni proizvodi koji dominiraju u izvozu su merkantilni kukuruz, duvan, zamrznuta malina, merkantilna pšenica, jabuke, šećer i šećerna repa.

Slika 3 Najznačajniji izvozni partneri Srbije u 2016.

Izvor: Republički zavod za statistiku (Statistički godišnjak za 2016)

Između Srbije i EU sklopljeni su Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i Prelazni trgovinski sporazum, kojim je Srbija preuzela obavezu postepenog ukidanja carina na uvoz robe iz EU u prelaznom periodu od šest godina, kao i usklađivanja svog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU. Istovremeno, EU je Sporazumom potvrdila slobodan pristup srpske robe na tržište EU. Predviđeno je da brzina liberalizacije i zaštite zavise od stepena osetljivosti proizvoda za industriju Srbije, koji su prema tom kriterijumu podeljeni u tri grupe. Za ostale proizvode koji nisu obuhvaćeni grupama, carine su ukinute trenutkom stupanja na snagu Sporazuma. Sporazum se ne odnosi na tekstilne proizvode jer je ova oblast regulisana Sporazumom o trgovini tekstilom i tekstilnim proizvodima. U skladu sa ovim sporazumom Srbija je postepeno snižavala carinske stope na tekstilne proizvode koji potiču iz EU, dok EU primenjuje bezcarinski režim na proizvode tekstilne industrije iz Srbije.

Težnja Srbije ka priključivanju Evropskoj uniji nameće potrebu ispunjavanja definisanih kriterijuma. Međutim, osim formalnog ispunjavanja predviđenih uslova, neophodno je u što većem stepenu uskladiti ekonomsku politiku zemlje sa ekonomskom politikom Unije. Pristupanjem Evropskoj uniji, a zatim i Ekonomskoj i monetarnoj uniji, zemlja se odriče nacionalnog monetarnog suvereniteta, pa samim tim gubi mogućnost samostalnog donošenja monetarnih odluka i odluka u domenu politike deviznog kursa. U takvoj situaciji gubi se mogućnost otklanjanja spoljnotrgovinske neuravnoteženosti promenom deviznog kursa. Iz tog razloga, značajna je konvergencija izvozne strukture Srbije sa izvoznom strukturom zemalja članica Evropske unije.

Mogućnosti unapređenja izvoza i konkurentnosti privrede Republike Srbije

S obzirom na to da je prisutan rastući trend u kretanju izvoza Republike Srbije i njegovog učešća u bruto domaćem proizvodu, jasno je da i dalje postoji prostor za unapređenje izvoznih performansi i konkurentnosti srpske privrede. Strategija 2020 ambiciozno predviđa privredni razvoj zasnovan na izvozno orijentisanoj proizvodnji, pa se očekuje da učešće izvoza robe i usluga u bruto domaćem proizvodu dostigne nivo od 65% do 2020. godine i to putem ostvarivanja prosečne godišnje stope rasta izvoza robe i usluga od 13,5%. Pored toga, ciljevi su: izvoznim rastom povećati učešće razmenljivih sektora u formiranju bruto domaćeg proizvoda, smanjiti spoljnotrgovinski deficit na 12% u 2020. godini i povećanje učešća razmenljivih dobara sa većim udelom novododate vrednosti u strukturi izvoza (FREN, 2010, str.239)

Za povećanje izvoza značajne su strane direktne investicije (SDI). U procesu prelaska na tržištu privredu, SDI su isticane kao ključni faktor uspešne tranzicije i obezbeđenja stabilnog i ravnomernog privrednog razvoja. Uzimajući u obzir značaj stranih direktnih investicija na privredne rezultate, strategija priliva stranog kapitala bi trebalo da bude nezaobilazni deo razvojne strategije srpske privrede. Efekat stranih ulaganja zavisi od sektora ka kojima su ulaganja usmerena, ali i od njegovog oblika. Poželjno je da se priliv stranog kapitala ostvari u izvozno orijentisanim sektorima jer se u tom slučaju smanjuju troškovi proizvodnje kroz smanjenje cena inputa, pa se i povećava izvoz, ali i njegov udeo u bruto domaćem proizvodu (Tubić, 2016, str.166). Izvozno orijentisanim sektorima najviše bi pogodovale grinfild investicije, s obzirom na to da one mogu doprineti prelasku strane tehnologije u srpsku privredu. Osim pogodnosti za proizvodnju, strani kapital sa sobom donosi i povezanost sa stranim kompanijama i otvorena vrata ka stranim tržištima. Poželjno je da se priliv stranih ulaganja, osim u sektor robe, usmeri i u sektor usluga koje su povezane sa izvozom robe, čime može značajno uticati na povećanje izvoza (Kovačević, 2016, 46).

Prema podacima UNCTAD-a, strane direktne investicije u Srbiji iznosile su 2.298,8 miliona dolara 2016. godine i smanjene su za oko 2% u odnosu na 2015. godinu kada su iznosile 2.346,6 miliona dolara. Međutim, bez obzira na smanjenje njihove vrednosti, udeo stranih ulaganja u bruto domaćem proizvodu je povećan. Strani kapital je u najvećoj meri bio usmeren ka sledećim sektorima: prerađivačka industrija, građevinarstvo, informacije i komunikacije, finansijska delatnost i osiguranje.

Dosadašnji razvoj privrede nije dovoljan da bi obezbedio povoljan položaj srpskih preduzeća na međunarodnom tržištu. Proizvodi nižih faza prerade ne

obezbeđuju adekvatan odgovor svetskoj konkurenciji. Iz tog razloga, važno je stvoriti ambijent za unapređenje konkurentnosti na mikro nivou, koji će se kasnije preneti i na nacionalni nivo. Makroekonomska stabilnost je određena stabilnošću cena, ravnotežnim i stabilnim kursom dinara, kao i smanjivanjem budžetskog deficita države. U Srbiji konstantni inflatorni pritisak, zajedno sa promenama deviznog kursa, visokim javnim dugom, budžetskim deficitom i problemima u sprovođenju procesa privatizacije, otežava postizanje uspješnije konkurentne pozicije Republike Srbije (Maksimović, 2012, str.106).

Kako se izvoznici u Srbiji suočavaju sa problemom nedostatka sredstava za finansiranje proizvodnje, pa i izvoza, osnovana je Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza Republike Srbije, čiji je zadatak da kroz pružanje podrške preduzećima unapredi uslove za izvozno orijentisanu proizvodnju, smanji rizike i unapredi strukturu izvoza. Značajan put ka povećanju izvoza je i proces reindustrijalizacije Srbije kroz stvaranje uslova za priliv stranog kapitala. Pored toga, neophodno je i održavanje realnog deviznog kursa kao faktora izvoznog podsticaja uz liberalizaciju spoljnotrgovinskog režima i stimulativne mere poreske politike (Bošković, 2011, str.246). U takvom okruženju moguće je dostići viši nivo izvoza uz povećano učešće proizvoda viših faza prerade.

Konkurentnost privrede se najčešće shvata kao produktivnost i zato treba stvoriti uslove za povećanje produktivnosti, a pozitivni efekti ove promene odraziće se i na vrednost i strukturu izvoza. Da li će nacionalna privreda biti sposobna da postane deo svetske privrede zavisi, pre svega, od konkurentnosti i izvoza za čije unapređenje je neophodno ojačati osnovne stubove konkurentnosti, ojačati institucije, makroekonomsko okruženje, razvijati tržišta. Svetski ekonomski forum koji se bavi izračunavanjem Indeksa globalne konkurentnosti pozicionirao je Srbiju na 78. mesto 2017. godine. Jedan od stubova koji se koristi za ocenu konkurentnosti zemlje jeste i „veličina tržišta“ i upravo ova dimenzija konkurentnosti Republike Srbije je ostvarila najmanji napredak u odnosu na ostale. Povećanje vrednosti indeksa za stubova konkurentnosti iz navedene grupe u proseku je iznosilo 3,8% u odnosu na prethodnu godinu. Za ovaj stub konkurentnosti karakteristično je to da se za svaki od indikatora koristi anketa privrednika. Anketa je ukazala na viši stepen zadovoljstva anketiranih privrednika što može biti rezultat realnog unapređenja posmatranih oblasti, ali i ocena dobijena na osnovu percepcije trenutnog stanja (FREN, 2017, str. 5). Prosečna vrednost indeksa u desetogodišnjem periodu je 3,88. Indeks je dostigao svoju maksimalnu vrednost 2017-2018, dok je najniža vrednost bila 2010. godine kada je iznosila 3,76.

Slika 4 Indeks globalne konkurentnosti Srbije 2008-2018.

Izvor: tradingeconomics.com

Iako je 2013. godine došlo do primetnog povećanja izvoza po stopi od 25,6%, indeks globalne konkurentnosti je značajno opao, pa se Srbija iste godine našla na 101. mestu liste od 148 zemalja. Nakon toga došlo je do porasta indeksa, tako da je on 2017. godine dostigao svoju maksimalnu vrednost. S obzirom na to da Indeks globalne konkurentnosti obuhvata više stubova konkurentnosti, potrebno je analizirati na koji način je ocenjen stub „veličina tržišta“ u okviru koga se ocenjuje i udeo izvoza u bruto domaćem proizvodu od 2013. godine. Prosečna vrednost ovog indeksa iznosi 3,5 što je slabiji rezultat u odnosu na ukupni indeks. Međutim, kao što je navedeno, ocena se vrši na osnovu anketiranja.

Iako je udeo izvoza Srbije u ukupnom svetskom izvozu 2016. godine bio zanemarljiv i iznosio tek 0,09% (WTO), za srpsku privredu važno je da pronalazi načine za njegovo povećanje i unapređenje konkurentnosti. S obzirom na to da su zemlje Evropske unije najznačajniji spoljnotrgovinski partneri Srbije potrebno je, ne samo povećati izvoz u ove zemlje, već i uticati na strukturu izvoza i njegovu usklađenost sa tražnjom na evropskom tržištu. Srbija bi trebalo da iskoristi pogodnosti Sporazuma koje je do sada potpisala sa Evropskom unijom, odnosno da iskoristi bezcarinski režim koji se primenjuje. Međutim, bez obzira na značaj evropskih zemalja kao izvoznih partnera, ne bi trebalo ograničiti izvoz samo na ovo područje. Potencijalni rast izvoza moguće je iskoristiti kroz različite oblike međunarodne ekonomske saradnje. Sporazumom CEFTA prošireno je tržište i omogućena trgovina pod istim uslovima za proizvođače iz svih zemalja potpisnica. Srbija je potpisala Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom 2000. godine čime je obezbeđeno da se ne plaća carina na proizvode iz Srbije koji su namenjeni ruskom tržištu. Osim sa Rusijom, Srbija ima potpisane Sporazume o slobodnoj trgovini i sa Belorusijom,

Turskom, Kazahstanom i zemljama EFTA (Island, Lihtenštajn, Norveška, Švajcarska), što može biti jedan od faktora povećanja izvoza s obzirom na to da se samo 1% ukupnog srpskog izvoza odnosi na izvoz u zemlje EFTA.

Zaključak

U uslovima globalizacije i liberalizacije spoljnotrgovinskih tokova, za privredu je veoma značajna konkurentna pozicija jer od nje zavisi uključenost u međunarodnu trgovinu. Srbija je na putu unapređenja konkurentnosti, ali još uvek postoje problemi koje treba rešiti. Jedan od načina jačanja konkurentne pozicije jeste i unapređenje izvoznih performansi, kako kroz povećanje udela izvoza u bruto domaćem proizvodnju, tako i kroz menjanje njegove strukture u pravcu povećanja izvoza proizvoda viših faza prerade. U tom kontekstu, važna je makroekonomska stabilizacija zahvaljujući kojoj je moguće obezbediti adekvatan ambijent izvozno orijentisanim preduzećima.

Uzimajući u obzir težnju Republike Srbije ka priključivanju Evropskoj uniji, važan je i izvoz Srbije u zemlje članice. Godinama unazad najveći deo izvoza je usmeren ka Evropskoj uniji, ali i dalje postoje određene strukturne neusklađenosti koje sprečavaju dalje povećanje izvoza na tom tržištu. Pored Evropske unije i ostali izvozni partneri mogu biti akteri za postizanje većeg izvoza i poboljšanje konkurentnosti zemlje. Imajući u vidu da je rang konkurentnosti Srbije niži i od razvijenih ali i od susednih zemalja, važan aspekt privredne strategije mora biti razvoj izvozno orijentisane proizvodnje, kako bi se ojačala srpska pozicija u svetskoj privredi.

Reference

1. Bošković, G. (2011). Nužnost izvozno orijentisane strategije reindustrializacije Srbije. *Ekonomске teme XLIX(2)*, 235-249.
2. Bošnjak, M. (2005). Konkurentnost i razvoj kao poluge evropske perspektive Srbije. *Ekonomski anali 50(166)*, 129-148.
3. FREN (2010). *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*. Beograd: Fondacija za razvoj ekonomske nauke
4. Haque, I. (1995). *Trade, Technology and International Competitiveness*. Washington: World Bank
5. Ilić, S., Pašić, V. (2009). Uticaj svetske ekonomske krize na privredni razvoj Srbije. U: *Operacionalni menadžment i globalna kriza*. (str. 194-201). Beograd: Fakultet organizacionih nauka

6. Kovačević, R. (2016). Strane direktne investicije (SDI) kao faktor stabilizacije platnog bilansa Srbije. U: *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji* (str. 45-67). Beograd: Ekonomski fakultet
7. Krugman, P. (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs* 73(2), 28-44.
8. Leković, V. (2010). *Institucionalna ekonomija*. Kragujevac: Ekonomski fakultet
9. Maksimović, Lj. (2012). Sistemska ograničenja konkurentnosti privrede Srbije. *Ekonomski horizonti* XIV(2), 99-109. doi: 10.5937/ekonhor1202099M
10. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2016), Bilten javnih finansija-decembar 2016.
11. Porter, M. E. (1999). The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*, 73-91
12. Prašević, A. (2013). Dometi ekonomske politike u prevazilaženju krize na ekonomiju Srbije. *Ekonomski horizonti* XV(2), 17-30. doi: 10.5937/ekonhor1301017P
13. Republički zavod za statistiku, Statistički godišnjak
14. Tubić, T. (2016). Uticaj stranih direktnih investicija na obim i konkurentnost sprskog izvoza. U: *Unapređenje konkurentnosti privrede Republike Srbije* (str. 157-168). Kragujevac: Ekonomski fakultet
15. Veselinović, P. (2017). Stanje i perspektive održivog razvoja svetske privrede na početku novog milenijuma. *Megabiznis* 1/1(2017), 125-148.
16. Vesić, D. (2010). Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije. *Međunarodni problemi* 2010(1), 136-164. doi: 0025-8555
17. World Economic Forum (2017), The Global Competitiveness Report 2017-2018
18. www.ras.gov.rs
19. www.tradingeconomics.com
20. www.unctad.org
21. www.wto.org

EXPORT PERFORMANCE AND COMPETITIVENESS OF ECONOMY OF REPUBLIC OF SERBIA

In the face of rising globalization the issue of competitiveness of the economy becomes crucial for its development and its inclusion in world trade flows. Increasing competitiveness of Serbia is closely linked to the possibility of increasing export which has different consequences for the economy, from the increase in production through increased foreign exchange inflow to the reduction of the foreign trade deficit. Improving the competitive position of the Serbia's economy is necessary to observe in the context of the European integration process considering Serbian tendency to join the European Union. The Global competitiveness index of 4.14 ranking Serbia to the 78th place on the list that included 137 countries in 2017. However, the result, although more successful compared to the previous year, is still worse than the surrounding countries. For this reason, export can be a factor that will positively affect the position of Serbia in the European economy taking into account that the countries of the European Union are the most important foreign trade partners of Serbia. The aim of paper is to examine the possibility of improving export as a determinant of the competitiveness of the economy of Republic of Serbia.

Keywords: competitiveness, export, Republic of Serbia, European integration

ISBN 978-86-6091-079-2

9 788660 910792